

В. Й. Клічак,
доцент

УДК 655.65(477) "20"

Типологічна характеристика літератури видавничого центру «Просвіта» першого десятиріччя ХХІ ст.

У статті визначено основні поняття типології та критерії типологічного поділу, розроблено типологію друкованої продукції, яку видав центр «Просвіта» протягом першого десятиріччя ХХІ ст.

Ключові слова: типологія книги, тип видання, видавничий центр «Просвіта».

Вступ. Видавничий центр «Просвіта» заснувало всеукраїнське товариство «Просвіта» ім. Тараса Шевченка у квітні 1995 р. Як окрему господарську структуру його було створено задля виконання статутних завдань товариства «Просвіта», найдавнішої громадської організації, якій у грудні минулого року виповнилося 145 років і яка метою своєї діяльності визначила «утвердження української національної ідеї, утвердження державної української мови, розвиток національної культури, відродження історичної пам'яті, формування національної свідомості та піднесення духовності і добробуту українського народу» [1].

Відповідно до цієї мети формувався і формується тематичний репертуар просвітянської літератури. У перше п'ятиріччя видавництва заявило про себе, видавши кілька назв книг, які мали суспільний резонанс і привернули увагу багатьох поціновувачів, що дало йому змогу позиціонувати себе як активного учасника видавничого ринку.

У нашій статті основним емпіричним матеріалом для характеристики типологічної структури літератури видавничого центру «Просвіта» стали статистичні підрахунки, самостійно здійснені автором на основі опрацювання даних видавництва за 2001–2010 рр., а також «Літопису книг» Книжкової палати України [2]. Оскільки універсальною статистичною одиницею виміру обсягу книговидавничої активності є видавнича назва – термін, що використовується для позначення надрукованого видання (в одному чи кількох томах), то статистичні підрахунки проводилися за кількістю назв (у друкованих одиницях). Визначалися також наклади (у тис. прим.).

Отже, основними завданнями статті є:

- визначити основні поняття типології та критерії типологічного поділу видань ВЦ «Просвіта»;

- подати типологічну характеристику літератури, виданої центром у першому десятиріччі ХХІ ст.

Питання типології видань розглядали багато дослідників, кожен із яких пропонував власне визначення понять «типологія книги», «типологія видань». Відомі визначення і тлумачення таких учених, як Я. Засурський [3], Н. Зелінська [4], І. Моргенштерн [5], Д. Теплов [6], Г. Швецова-Водка [7], В. Смирнова [8], О. Гречихін [9], Б. Тяпкін [10], А. Черняк [11].

Результати й обговорення. У словнику української мови «тип» (від *gr. týpos* – відбиток, форма, вірець) визначено як «зразок, форма чого-н., яким відповідає певна група предметів, понять, явищ» [12, с. 1149], а «вид» – це «окрема галузь роботи, заняття, різновид у ряді предметів; тип» [12, с. 105].

Враховавши наявні точки зору, М. Женченко пропонує такі визначення понять «тип видання» та «вид видання», які ми теж використовуємо у нашій роботі:

Тип видання – це узагальнена модель видання, побудована на основі необхідних та істотних (типологічних) ознак, які найповніше виражають його сутність.

Вид видання – конкретна сукупність реально існуючих видань, об'єднаних за певною ознакою.

Далі авторка зазначає, що «для того, щоб отримати *тип* видання, треба визначити його за кожною з ознак, що входять до «моделі». Так, якщо ми скажемо, що видання наукове, неперіодичне, книжкове, текстове, однотомне тощо, тобто перерахуємо всі його ознаки, то ми визначимо його *тип*, а якщо зазначимо лише, що видання наукове або неперіодичне, або текстове, то визначимо його *вид* за однією з ознак» [13].

У чинному стандарті ДСТУ 3017–95 «Видання. Основні види. Терміни та визначення» види видань визначаються за такими ознаками:

цільове призначення; аналітико-синтетичне перероблення інформації; інформаційні знаки; матеріальна конструкція; обсяг; склад основного тексту; періодичність; структура; інформаційні ознаки [14]. Професор М. Тимошик у практичному посібнику «Книга для автора, редактора, видавця», спираючись на проект нової редакції зазначеного ДСТУ 3017–95, виокремив такі видові ознаки: характер інформації; форма знаків; матеріальна конструкція; мовна ознака; повторність випуску; формат [15]. Отже, порівняно з чинним ДСТУ 3017–95 з'явилися нові ознаки: мовна ознака, повторність випуску та формат.

Розглянемо, наскільки названі ознаки можна вважати типологічними. На нашу думку, ознака є типологічною, якщо вона впливає на характер редакційно-видавничого опрацювання видання.

Приміром, за мовною ознакою виокремлюють оригінальні видання, видання у перекладі з будь-якої іноземної мови та видання з паралельним текстом двома чи кількома мовами [15]. Таким чином, ця ознака є типологічною, адже під час опрацювання перекладного видання одночасно з вирішенням звичайних завдань редактор повинен ще й оцінити, чи відповідає переклад оригіналу. Ознака «повторність випуску» також є істотною, адже вона впливає на характер роботи над виданням.

Окремо хотілося б зупинитися на цільовому призначенні як критерії поділу. Під призначенням здебільшого розуміють соціальну роль книги у суспільстві. У цьому випадку, на наш погляд, доцільніше було б використовувати термін «функціональне призначення» (який, до речі, було покладено в основу типологічної класифікації на початку її створення і лише пізніше замінено на «цільове призначення»), оскільки саме функціональне призначення відображає зв'язок і функціональну залежність групи видань від потреб тієї чи тієї галузі суспільної практики.

Таким чином, можна виокремити такі типологічні ознаки для класифікації видань центру «Просвіта»:

- 1) функціональне призначення;
- 2) обсяг;
- 3) склад основного тексту;
- 4) матеріальна конструкція;
- 5) періодичність;
- 6) структура;
- 7) оригінальність змісту;
- 8) повторність випуску;
- 9) мовна ознака.

Якщо розглянути загальну кількість та накладу випущених протягом 2001–2010 рр. різних за функціональним призначенням видів

книжок, то за кількістю назв переважають літературно-художні, науково-публіцистичні і літературно-публіцистичні видання, а також науково-популярні, науково-художні видання і навчальні посібники.

Літературно-художніх видань найбільше за назвами (їх налічується 62, але не за накладами, оскільки цей вид літератури залишається найпопулярнішим у просвітянському середовищі). Чимало авторів, зокрема поетів, вважають, що видавати свої твори саме в цьому видавництві дуже престижно. Деякі видання навіть були відзначені високими державними нагородами на книжкових конкурсах. Варто лише згадати збірку поезій «Слуга професії» М. Воробйова, вшановану Національною премією ім. Т. Шевченка у 2005 р.

Науково-публіцистичні і літературно-публіцистичні видання (29 назв) посідають також важливе місце у видавничому репертуарі «Просвіти». Відомо, що публіцистика (наукова, письменницька тощо) відіграє важливу роль у суспільстві, впливаючи на формування в громадян оцінки тих чи тих явищ. Писали у цьому жанрі доволі відомі публіцисти, книги деяких із них, випущені у ВЦ «Просвіта», відзначені найвищими державними нагородами. Наприклад, доробок із трьох книг професора Інституту журналістики, відомого публіциста Анатолія Погрібного у 2006 р. відзначено Національною премією ім. Т. Шевченка.

Трохи менше за кількістю назв і накладів було випущено *науково-популярних і науково-художніх книг* (18 назв). Зважаючи на те, яке значення мають ці видання у суспільстві, засновники видавництва чітко усвідомили, що доносити знання до людей варто у формі науково-пізнавальної, а отже, переконливої. Саме таким чином можна розвивати наукову журналістику в нашій державі.

Наукових видань випущено майже стільки, скільки й *навчальних посібників* (відповідно, 13 і 11). Сюди ще варто додати окремо згруповані в списки *монографії* (4 видання), а також *збірники* (3) та *матеріали конференцій* (4).

Наукові, науково-популярні видання виходили у світ лише в окремі роки десятиріччя, проте більшість із них все ж було видано в першій його половині.

Окремо слід зупинитися на *довідковій літературі* (12 назв), якій видавництво приділяє значну увагу. Зокрема, було видано багато словників різної тематики (термінологічні, тлумачні, театральної лексики). Є також у репертуарі енциклопедія (медична). Деякі видання відзначені на книжкових конкурсах.

Перекладні видання налічують 12 назв. Здебільшого це твори, перекладені українською

з інших мов (англійської, французької, італійської, словацької, польської). Є й двомовні видання (одне – українською й англійською, одне – українською й російською). Дві книги перекладено з української на російську на замовлення МЗС України.

До *серійних видань* можна зарахувати видання серії «Шкільна бібліотека» (8 назв творів письменників-класиків загальним накладом 24 тис. прим.) та серії «Без мови немає нації!» (3 назви). Цей тип видань, можна сказати, має стихійний характер: книги виходять друком залежно від фінансових можливостей видавництва.

Література для дітей також присутня в репертуарі видавництва. За десятиріччя вийшли всього 12 назв книг. Наклад деяких видань сягав 10 і 20 тис. прим.

За обсягом понад 95 % видань виходять друком у вигляді книжок і лише 3–5 % – як брошури обсягом до 48 сторінок.

За складом основного тексту більшість видань ВЦ «Просвіта» є моновиданнями. У вигляді збірників виходили матеріали наукових конференцій, збірники наукових праць, публіцистичних статей, документів, досліджень.

Серед видань *за матеріальною конструкцією* випущено лише книжкові. Деякі книги виходили в опатному футлярі, наприклад, «Гайдамаки» Тараса Шевченка, що побачили світ у 2001 р.

За періодичністю більшість книжкових видань є неперіодичними.

За структурою переважають однотомні, хоч є й багатотомні видання. Однак була спроба здійснити випуск деяких книг у серіях («Шкільна бібліотека», «Без мови немає нації!»).

За оригінальністю змісту більшість книжкових видань є оригінальними. Перекладні видання становлять приблизно 5 % .

За ознакою повторності випуску на основі статистичних підрахунків ми визначили, що частка перевидань книжок ВЦ «Просвіта» за аналізованій період не перевищувала 10 % .

За мовною ознакою 99 % книжкових видань виходили друком українською мовою. 1 % становлять дві назви книг, які на замовлення МЗС України було перекладено російською мовою для поширення за кордоном. Одна – про голодомор 1932–1933 рр. в Україні, друга – про життя й діяльність гетьмана Івана Мазепи.

Висновки. Отже, здійснивши типологічно-тематичний аналіз літератури центру «Просвіта», виданої протягом першого десятиріччя ХХІ ст., ми дійшли висновку, що серед книжкових видань за *функціональним призначенням* переважають літературно-художні, науково-публіцистичні, літературно-публіцистичні, нау-

ково-популярні і науково-художні видання. Найменше випускається книг-альбомів (3), книг-інтерв'ю (3) та нотних видань (3).

За обсягом більшість видань виходять друком у вигляді книг. *За матеріальною конструкцією* це книжкові видання. *За структурою* видання ВЦ «Просвіта» є переважно однотомними, однак трапляються видання творів у кількох томах. Започатковувало видавництво й випуски двох серій. *За оригінальністю змісту* книги здебільшого оригінальні, а *за ознакою повторності випуску* – перші видання (частка перевидань – 10 %). *За мовною ознакою* книги ВЦ «Просвіта» є в переважній більшості українськомовними.

1. *Статут* Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка. – К. : ВЦ «Просвіта», 2005. – С. 3.

2. *Літопис* книг : держ. бібліогр. покажчик України / Національне науково-виробниче об'єднання «Книжкова палата України» ; бібліограф-укл. Л. А. Кириченко, ред. А. В. Косюк. – К. : Час, 1991. – № 1–24 ; 1992. – № 1–24 ; 1993. – № 1–24 ; 1994. – № 1–24 ; 1995. – № 1–12 ; 1996. – № 1–12 ; 1997. – № 1–12.

3. *Засурский Я.* Типология периодической прессы / Я. Засурский. – М. : Учеб. лит-ра, 1995. – 502 с.

4. *Зелінська Н.* Наукове книговидання в Україні: історія та сучасний стан : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Н. Зелінська. – Львів : Світ, 2002. – 267 с.

5. *Моргенштерн И.* Проблемы типологии современной книги / И. Моргенштерн // Книга : исслед. и матер. – 1975. – Сб. 30. – С. 38–54.

6. *Теплов Д.* Типизация в книговедении и библиографии: основные проблемы на примере научно-технической литературы и ее библиографии / Д. Теплов. – М. : Книга, 1977. – 190 с.

7. *Швецова-Водка Г. М.* Документ і книга в системі соціальних комунікацій / Г. М. Швецова-Водка ; Рівненський держ. гуманітарний ун-т. – Рівне, 2001. – 438 с.

8. *Смирнова В.* О понятии «типология наданий» Моргенштерн / В. Смирнова // Книга : исслед. и матер. – 1990. – Сб. 60. – С. 46–52.

9. *Гречихин А.* Информационные издания / А. Гречихин, И. Здоров. – М. : Книга, 1988. – 272 с.

10. *Тяпкин Б.* Вид литературы и вид издания / Б. Тяпкин // Корректур / под ред. Б. Г. Тяпкина. – М. : Книга, 1979. – С. 261–263.

11. *Черняк А.* О типологии произведений печати / А. Черняк // Актуальные проблемы книговедения : сб. науч. тр. – М., 1976. – Вып. 1. – С. 39–52.

12. *Словник української мови* / кер. В. В. Німчук та ін., відп. ред. В. В. Жайворонюк. – К. : ВЦ «Просвіта». 2012. – 1320 с.

13. *Женченко М. І.* Загальна і спеціальна бібліографія : навч. посіб. / М. І. Женченко. – К. : Жнець, 2011, – 255 с.

14. *ДСТУ 3017–95.* Видання. Основні види. Терміни та визначення. – К. : Держстандарт України, 1995. – 47 с.

15. Тимошик М. Книга для автора, редактора, 2005. – 560 с. – (Бібліотека видавця, редактора, видавця : практ. посіб. – К. : Наша культура і наука, автора).

Подано до редакції 15. 05. 2014 р.

Klichak Vasyi. Typological description of editions of the publishing center “Prosvita” in the first decade of the XXI century.

The article outlines the basic concepts of typology and criteria of typological division, it is developed a typology of printed editions, produced by the center “Prosvita” in the first decade of the XXI century.

Keywords: typology of the book, type of edition, publishing center “Prosvita”.

Кличак В. Й. Типологическая характеристика литературы издательского центра «Просвита» первого десятилетия XXI в.

В статье определены основные понятия типологии и критерии типологического разделения, разработана типология печатной продукции, которую выдал центр «Просвита» в течение первого десятилетия XXI в.

Ключевые слова: типология книги, тип издания, издательский центр «Просвита».